КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

СКОПЦОВА ОЛЕНА МИХАЙЛІВНА

УДК 784. (398)

СТАНОВЛЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ НАРОДНОГО ХОРОВОГО ВИКОНАВСТВА В УКРАЇНІ /кінець XIX - XX століття/

17.00.01 –теорія та історія культури

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата мистецтвознавства

Київ –2005

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Київському національному університеті культури і мистецтв, Міністерство культури і туризму України, м. Київ.

Науковий керівник: кандидат мистецтвознавства, доцент
Рубаха Олена Олегівна, начальник відділу методології та інноваційних розробок ЗАТ УТСК

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Афанасьєв Юрій Львович, Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв, завідувач кафедри мистецтвознавства та експертної діяльності кандидат мистецтвознавства, доцент

Брояко Надія Богданівна, Київський національний університет культури і мистецтв, завідувач кафедри кобзарського мистецтва та бандури

Провідна установа: Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України, відділ музики, м. Київ

Захист відбудеться 23 грудня 2005 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.807.02 у Київському національному університеті культури і мистецтв (01601, м. Київ, вул. Щорса, 36, ауд.209)

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Київського національного університету культури і мистецтв (01601, м. Київ, вул. Щорса, 36)

Автореферат розісланий 21 листопада 2005 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради В.В. Загуменна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. У Законі України "Про Концепцію державної політики в галузі культури на 2005-2007 роки" пріоритетними напрямами культурного розвитку українського суспільства визначено культурну самореалізацію особистості, надання їй вільного доступу до культурних цінностей та участі у культурному житті. Скарбницею духовних, художніх цінностей є українська пісенна культура як одне із найцінніших духовних надбань народу. В сучасних умовах народне хорове мистецтво завдяки своїй глибокій духовній сутності відіграє важливу роль у відродженні та актуалізації художніх цінностей, в інтеграції та культурному розвитку українського суспільства.

Незважаючи на проблеми фінансово-економічного характеру, відсутність регіональних програм культурного розвитку та комплексу державних інформаційно-культурних заходів, сфера сучасного народного хорового мистецтва характеризується інтенсифікацією музично-концертного життя, заснуванням нових професійних і аматорських колективів, зростанням рівня їх виконавської майстерності, активізацією професійної композиторської творчості для народного хорового виконавства.

Водночас аналіз художньої діяльності окремих народних хорових колективів дозволив виявити негативні тенденції до уніфікації репертуару, стереотипності виконання, стилізації фольклорних джерел, поверхового відтворення етнорегіональних пісенно-виконавських традицій та звукової фоносфери пісенного фольклору України.

Все це зумовлює актуальність наукових досліджень, які мали б не лише теоретичне, а й практичне значення, що можливо на основі комплексного вивчення історико-теоретичних аспектів народного хорового мистецтва та узагальнення мистецького досвіду народних хорових колективів у контексті національних культуротворчих і музично-фольклорних процесів.

Українське народне хорове виконавство традиційно досліджується в системі музичної фольклористики (А. Гуменюк, А. Іваницький, М. Молдавін, Л. Ященко), що істотно розширює межі мистецтвознавчої проблематики. Поглиблення наукового інтересу до проблем народного хорового виконавства припадає на 80-90-і роки XX століття. У працях авторитетних українських дослідників (О. Бенч-Шокало, Т. Булат, С. Грици, Є. Єфремова, А. Іваницького, І. Ляшенка, Л. Пархоменко, І. Юдкіна та ін.) з'ясовуються питання етнокультурних витоків хорового співу, форм його побутування, спадкоємності фольклорних музичних традицій, етнохудожніх цінностей української пісенної культури.

Специфіка сучасних культуротворчих процесів, особливості розвитку музичної культури, і виконавства зокрема, зумовлюють потребу науково осмислити феномен українського народного хорового виконавства з позиції системно-цілісного та еволюційно-процесуального підходів. Цим і зумовлений вибір теми дослідження - "Становлення та особливості розвитку народного хорового виконавства в Україні (кінець XIX –XX століття)".

Зв'язок роботи з програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснювалося відповідно до програм наукових досліджень та планів наукової діяльності кафедри теорії та історії культури, кафедри фольклористики, народного

пісенного та інструментального виконавства Київського національного університету культури і мистецтв протягом 2001–років.

Об'єкт дослідження – українське народне хорове виконавство.

Предмет дослідження – особливості становлення та розвитку народного хорового виконавства в Україні наприкінці XIX –XX століть.

Мета дослідження: з'ясувати особливості становлення та еволюції українського народного хорового мистецтва в історичному і соціокультурному контекстах.

Мета дослідження зумовила такі *завдання:*

- узагальнити теоретичні підходи до вивчення українського народного хорового мистецтва; класифікувати народне хорове виконавство за формами і художньо-структурними типами, розробити критерії мистецького професіоналізму та виявити специфіку виконавської манери як важливої складової народного хорового мистецтва;
- систематизувати і узагальнити відомості про культурно-історичні витоки українського народного хорового виконавства та становлення етнорегіональних пісенно-виконавських традицій у тісних зв'язках з музичним фольклором, гуртовим співом і народним багатоголоссям;
- проаналізувати діяльність відомих аматорських народних хорових колективів (П. Демуцького, О. Кошиця, К. Стеценка) з погляду специфіки їх функціонування, репертуару, виконавської стилістики;
- виявити особливості формування професійних засад українського народного хорового виконавства;
- здійснити аналіз творчості Державного українського народного хору під керівництвом Г. Верьовки, з'ясувати його роль у розвитку українського народного хорового мистецтва другої половини XX ст.;
- виявити специфіку творчості професійних народних хорових колективів другої половини XX століття за їх ставленням до національної пісенно-виконавської традиції, інтерпретації фольклорних джерел та узагальнити провідні тенденції розвитку українського народного хорового мистецтва.

Теоретичну основу дисертаційного дослідження становлять історичні, культурологічні, лінгвістичні, фольклористичні, мистецтвознавчі праці українських і зарубіжних дослідників, матеріали періодики та конкурсів, оглядів, фестивалів народного хорового мистецтва.

У вивченні філософсько-естетичних та історико-теоретичних аспектів проблеми ми спиралися на теоретичні положення про національну специфіку та самобутність розвитку української фольклорної культури, концепції історизму музично-фольклорного процесу і традиціоналізму пісенної культури, на теорії про цілісність "пісенної парадигми" в просторово-часовому континіумі та генетичну спадкоємність музично-фольклорних традицій, які викладені в наукових працях авторитетних українських музикознавців О. Бенч-Шокал, З. Василенко, К. Василенка, С. Грици, А. Гуменюка, А. Іваницького, О. Ільченка, Л. Ященка, у колективній праці "Українська художня культура" (за редакцією І. Ляшенка).

У дисертаційному дослідженні використано такі методи: *системний* –для взаємодії теоретичних та історичних аспектів, визначення цілісності народного

хорового мистецтва як етнокультурного явища; *теоретичний* –для узагальнення теоретичних підходів до вивчення народного хорового виконавства, його класифікації за формами і художньо-структурними типами з уточненням змісту основних понять; *історично-порівняльний та історико-типологічний* –для реконструкції історичних реалій, політичних, соціальних і загальнокультурологічних процесів досліджуваної доби, з визначенням історичної типології народного хорового виконавства; *біографічний* –для виявлення та систематизації фактів біографій фундаторів української народної хорової справи; а також *принципи мистецтвознавчого аналізу* –для розкриття особливостей національного музично-фольклорного процесу, виявленні специфіки фольклорного виконавства і пісенно-виконавської традиції в її етнорегіональних виявах, аналізу творчості аматорських і професійних народних хорових колективів. Використання комплексного підходу зумовлене багатоаспектністю проблематики дисертаційного дослідження і спробою цілісного висвітлення явища українського народного хорового виконавства.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що в ній вперше:

- здійснено аналіз наукових праць, й узагальнено теоретичні підходи до досліджуваної проблеми; уточнено зміст основних понять –"народне хорове виконавство", "народна виконавська манера", "народний хор", "ансамбль пісні і танцю", "театр пісні і танцю", "фольклорний ансамбль"; розкрито особливості й національні стилістичні ознаки народного хорового виконавства; запропоновано його класифікацію за формами і художньо-структурними типами; розроблено критерії виконавського професіоналізму;
- виявлено генетичний зв'язок народного хорового виконавства з пісенно-обрядовим фольклором і народним виконавством, в лоні якого відбулося становлення етнорегіональних пісенно-виконавських традицій і різновидів народного багатоголосся;
- на основі аналізу діяльності хорів-ланок, співацьких артілей і аматорських народних хорових колективів виявлено особливості становлення сценічно-виконавських форм, художньо-організаційних засад творчості, принципів обробки фольклорних джерел, системи музично-стилістичних засобів;
- узагальнено мистецький досвід ранніх професійних хорових колективів і зокрема Державного українського народного хору, визначено роль Г. Верьовки в розвитку професійного народного хорового мистецтва;
- здійснено аналіз творчості сучасних професійних народних хорових колективів у загальному контексті розвитку української хорової культури і композиторської творчості другої половини XX ст.; висвітлено провідні тенденції розвитку народного хорового мистецтва;
- систематизовано, науково інтерпретовано й введено в культурологічний і науковий обіги матеріали з історії української хорової культури; уточнено історичні назви і хронологію.

Практичне значення результатів дослідження. Основні теоретичні положення й висновки, сформульовані в дисертації, можуть бути використані в науковій роботі, у розробці лекційних курсів і спецкурсів, навчальних програм з культурології, мистецтвознавства, музичної фольклористики, теорії та історії народного хорового

мистецтва, у виконавській діяльності і практичній роботі з професійними й аматорськими народними хоровими колективами.

За матеріалами дисертації розроблені і впроваджені в навчальний процес КНУКіМ лекційні курси: "Хоровий клас", "Методика роботи з народним хором".

Результати дослідження використані у практичних навчальних курсах, що викладаються для студентів спеціалізацій: "Хорове диригування", "Народний спів", а саме: "Диригування", "Читання хорових партитур", "Хорове аранжування та обробка народної музики", "Диригентсько-хоровий практикум", а також у виконавській діяльності студентського хору КНУКіМ, з яким автор дисертаційного дослідження підготувала цілий ряд тематичних концертних програм, зокрема: "Наша пісня, наша дума не вмре, не загине" (2003), "Любіть народну пісню" (2004), "Пісня чистого поля" (2005) та програм, присвячених творчості О. Білаша, П. Демуцького, Р. Кириченко, П. Майбороди, І. Шамо тощо (2003-2005).

Апробація результатів дослідження. Основні положення й висновки дослідження апробовані у формі наукових доповідей на науково-практичних конференціях у Київському національному університеті культури і мистецтв (2000–).

Публікації. Концептуальні положення дисертаційного дослідження викладено у чотирьох працях у фахових виданнях, одна з них у співавторстві.

Структура дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатка. Загальний обсяг роботи –сторінок, у томі числі список використаних джерел (208 найменувань) –сторінок, додаток –сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, визначено обєкт і предмет дослідження, сформовано мету і завдання роботи, охарактеризовано теоретичну основу й методи дослідження, розкрито наукову новизну, практичне значення і форми апробації отриманих результатів.

У першому розділі –**"Теоретичні основи дослідження українського народного хорового виконавства"** –на основі аналізу наукових праць виявлено особливості народного хорового виконавства, запропоновано його класифікацію за формами й художньо-структурними типами, визначено критерії мистецького професіоналізму, виявлено специфіку народної виконавської манери як важливої складової народного хорового мистецтва, узагальнено характерні особливості народного хору, ансамблю пісні і танцю, театру пісні і танцю, фольклорного ансамблю.

Аналіз наукової літератури дозволив виділити основні напрями дослідження проблем українського народного хорового виконавства. Так, питання генези й традицій українського хорового співу, специфіки народних голосів, особливостей професійного й аматорського народного хорового мистецтв, формування репертуару народних хорових колективів висвітлено у працях мистецтвознавців (О. Бенч-Шокало, Т. Булат, А. Гуменюка, А. Лащенка, М. Молдавіна, Л. Пархоменко).

Народна виконавська манера в її зв'язках з фольклорними пісенними традиціями, мовними діалектами й особливостями побутування пісенного фольклору розглядається у працях українських і російських вчених (А. Іваницького, Н. Калугіної, Є. Линьової, І. Молчанова, Л. Христіансена).

Важливе значення мають музично-регіональні дослідження фольклористів (В. Гошовського, А. Іваницького, К. Квітки, Ф. Колесси, І. Клименко, С. Людкевича, Ю. Роздольського, Є. Єфремова, Ол. Шевчук), присвячені аналізу пісенного виконавства, жанрів і музичного побуту українського народу з погляду їх регіональної фольклорної специфіки.

Питання становлення і розвитку українського народного хорового мистецтва в контексті історичних подій і соціокультурних процесів розкрито у працях "Український народний хор" А. Гуменюка, "Українська художня культура" (за редакцією І. Ляшенка). У вивченні специфіки мовного й вокального інтонування, закономірностей звукоутворення, тембральних особливостей голосів народного хору ми спиралися на вокально-педагогічні праці Є. Євтушенка, Н. Калугіної, В. Савельєвої, Л. Христіансена. Особливості народного співу і класифікації народних хорових колективів розкрито у працях російського дослідника Л. Калугіної, Л. Шаміної, Л. Христіансена. Привертають увагу аналітичні праці відомих українських хорових диригентів (А. Авдієвського, П. Андрійчука, М. Кречка. С. Павлюченка, І. Павленка, О. Шпачинського), присвячені питанням національної своєрідності українського народного хорового виконавства, тематичної та жанрово-стильової палітри репертуару, виконавських стилів, тембральної специфіки народних хорів тощо.

Питання музично-інструментального й народно-хореографічного мистецтв, до яких ми зверталися в контексті народного хорового виконавства, розглянуто у наукових працях мистецтвознавців: В. Верховинця, К. Василенка, Н. Грінченка, А. Гуменюка, М. Загайкевич, О. Ільченка, Г. Хоткевича.

Однак окремі теоретичні аспекти й поняття потребують конкретизації та уточнення.

Результати критичного аналізу і узагальнення досвіду вивчення *народного хорового виконавства* викладені автором в таких теоретичних положеннях:

1) народне хорове виконавство є мистецьким феноменом, що характеризується національно-стильовою своєрідністю, має історико-художні форми, виявляє свою специфіку у художньо-сценічних інтерпретаціях на основі музичного фольклору та відповідної виконавської стилістики;

2) особливості й національні стилістичні ознаки народного хорового виконавства виявляються в народній виконавській манері завдяки її тісним зв'язкам з мовними діалектами (говорами), врахуванню ладо-інтонаційної природи українського народного пісенного мелосу й етнорегіональних виконавських традицій, використанню особливого характеру звукоутворення й художньо-тембральних якостей "народних" співацьких голосів. У становленні народного виконавського стилю як системи художньо-виражальних і вокально-технічних засобів, важливу роль відіграли такі чинники: вокалізація приголосних, природний характер утворення й звучання голосних звуків; формування яскравого, "близького" на губах звука; використання головних і грудних резонаторів, міксту, специфічних виконавських прийомів, мелізматики ("з'їзди", "під'їзди", глісандо, вібрато, призвуки, форшлаги, розтягування слів на голосних, повторення складів, обрив звука тощо), вільне поєднання неустоїв і устоїв, використання ладів народної музики;

3) народне хорове виконавство функціонує в історико-художніх формах (професійній, аматорській, експериментальній), кожна з яких має свої характерні

ознаки. *Аматорська форма* відзначається спиранням на носіїв фольклорної пісенної традиції, тісними зв'язками з етнорегіональними й локальними пісенними і музично-інструментальними традиціями, художньо-стильовою строкатістю репертуару, переважанням сімейно-побутової тематики, жанрів хорових обробок і аранжувань українських народних пісень, створених композиторами-аматорами або керівниками колективів, певним рівнем виконавської майстерності співаків. *Професійна форма* характеризується такими ознаками: принцип фінансування, багатоманітність тематичної та жанрово-стильової палітри репертуару, рівень виконавської майстерності, музично-теоретична підготовка виконавців, прагнення до індивідуалізації виконавського стилю. На відміну від аматорського, професійне хорове виконавство пов'язане з трудовою діяльністю артистів, що володіють комплексом теоретичних знань і практичних навичок, набутих в результаті фахової підготовки й досвіду роботи. *Експериментальна форма* тісно пов'язана з дослідницькою і фольклорно-етнографічною діяльністю, що сприяє формуванню наукового підходу до музичної творчості. В лоні експериментальної форми здійснюється "професійна реконструкція" пісенної автентики, етнічного музичного інструментарію, декоративно-ужиткових елементів в їх цілісності, відроджуються традиції гуртового співу. Автентичний напрям виконавства співіснує з художньо-сценічними формами, створеними на основі синтезу різних мистецтв (вокально-хорового, музично-інструментального, хореографічного, театрально-акторського, поетичного), виконавських традицій, художньо-стильових напрямів (автентики, академізму, джазу, естради тощо) та відповідних їм музично-стилістичних систем;

4) форми народного хорового виконавства репрезентовані різноманітними художньо-структурними типами, серед яких провідне місце посідають: народний хор, ансамбль пісні і танцю, театр пісні і танцю, фольклорний ансамбль (гурт). *Народний хор* розвиває традиції фольклорного гуртового виконавства. Його характерними ознаками є: спирання на жанри українського пісенного фольклору й народну виконавську манеру, використання народного багатоголосся, тембральна своєрідність, наявність виводчика, заспівувача. Основу народного хору становить хорова група мішаного складу, що сприяє багатоманітності тембральних відтінків й повноті хорового звучання. Тембральна своєрідність народного хору зумовлена використанням академічного й народного сопрано, різновидів підголосків (фальцетний, грудний, верхній), важливою роллю середніх голосів (альти, тенори). Більшість народних хорів мають у своєму складі оркестр народних інструментів і народно-хореографічну групу, що розширює їх виконавські можливості і збагачує репертуарну палітру та музичну стилістику. *Ансамбль пісні і танцю* утворився на основі поєднання вокально-хорового і танцювального мистецтва. Ознакою ансамблів є невеликий склад. Одним із різновидів ансамблів пісні і танцю є *регіональні (обласні) хорові колективи*. У цих ансамблях домінує мішаний склад хорової групи, поєднання хорового співу з хореографією, використання музичного інструментарію та мистецтва художнього слова. Основні художні принципи ансамблів яскраво виявляються в хореографії, що зберігає тісні зв'язки з першоджерелами. Хоровий спів відзначається регіональною специфікою, відтворенням виконавських традицій певної місцевості, переважанням специфічних тембрів жіночих голосів. У репертуарі регіональних ансамблів пісні і танцю переважають пісні побутово-родинної тематики, обробки та аранжування українських

народних пісень, хорові твори та вокально-хорові композиції українських композиторів та відомих хормейстерів. Особливий різновид ансамблю –військовий ансамбль пісні і танцю, що складається з хорової (чоловічої групи), танцювальної й музично-інструментальної груп. Основу репертуару становлять: вокально-хорові твори на військову тематику, кантати, хорові обробки народних пісень (обробки у традиціях народного багатоголосся, джазові аранжування), народні танці, музично-хореографічні композиції. Специфіка військового ансамблю пісні і танцю зумовлена академічною виконавською манерою, використанням інструментів симфонічного оркестру і етнічних музичних інструментів, залученням військової атрибутики, костюмів. *Театр пісні і танцю* спирається на обрядовий фольклор, що виражається в театралізації хорового співу, переважанні в репертуарі жанру театралізованого обряду, в синтезі хорового співу, народної хореографії і театральної гри, у використанні театральної атрибутики й стилізованих під українську давнину сценічних костюмів. Різновидами театру пісні і танцю є: театр народної музики, театр українського танцю тощо. *Фольклорний ансамбль (фольклорний гурт)* дотримується і розвиває традиції фольклорних співочих гуртів. Провідними завданнями фольклорного гурту є пошук, вивчення і музична інтерпретація фольклорних зразків, реконструювання і художньо-сценічне відтворення етнорегіональної (субрегіональної) автентичної виконавської манери. Виконання ґрунтується на розумінні й відтворенні імпровізаційності та ладово-ритмічно-інтонаційної специфіки українського пісенного мелосу.

Отже, розкриття теоретичних аспектів проблем народного хорового виконавства дозволило з'ясувати відмінності між різноманітними народними хоровими колективами, що мають в назві термін "народний", як-от: народний академічний хор, хор народної пісні, народний колектив тощо. Слід зауважити, що деякі з цих колективів насправді є академічними хорами, а означення "народний" вказує на присвоєння їм почесного звання та відповідного статусу. Ми пропонуємо до народних хорових колективів відносити лише ті, творчість яких відповідає стильовим особливостям та художньо-естетичним критеріям народного музичного виконавства.

Другий розділ –**"Культурно-історичні витоки українського народного хорового виконавства"** –складається з трьох підрозділів, у яких на основі узагальнення історичних, культурологічних і лінгвістичних праць виявлено етнокультурні джерела народного хорового виконавства, особливості фольклорного виконавства, становлення тематичної і жанрово-стильової систем українського пісенного фольклору, формування і розвиток етнорегіональних пісенно-виконавських традицій і форм народного багатоголосся.

Методологічною основою цього розділу є концепції регіональних, ареальних досліджень народної музики відомих етномузикологів –С. Грици, А. Іваницького, К. Квітки, Ф. Колесси, І. Клименко, С. Людкевича, Ол. Шевчук.

Реконструюючи національні культуротворчі і етномовні процеси, ми спирались на теоретичні праці авторитетних дослідників (М. Брайчевського, М. Грушевського, М. Драгоманова, Б. Рибакова, В. Хвойки, М. Чубатого, О. Шахматова), а також на концепції (автохтонну, міграційну) історичного розвитку українських слов'ян та ін.

У дисертації узагальнюється досвід вивчення українського обрядового фольклору з погляду: особливостей його функціонування в культурному контексті;

тісних зв'язків з ритуалами, релігійними віруваннями, трудовими процесами; становлення фольклорних жанрів і виконавської стилістики (А. Іваницький, Л. Закс, С. Килимник, В. Радченко).

Значним внеском у вивчення українського народного багатоголосся є праці відомих вітчизняних і зарубіжних фольклористів (К. Квітки, Ф. Колесси, Л. Куби, Л. Ященка), композиторів (П. Козицького, М. Лисенка), що висвітлюють його історичний розвиток, форми, національну специфіку.

Етнокультурні джерела народного хорового виконавства тісно пов'язані з фольклорними пісенно-виконавськими традиціями, що формувались у взаємодії з культурно-мовними і музично-фольклорними процесами впродовж історико-культурних епох.

У добу палеоліту відбувалося зародження пісенно-виконавських традицій, пов'язаних з релігійними культами, ритуалами, обрядовими іграми. Розвиток пісенно-виконавських традицій у культурах неоліту, трипільській тощо відбиває процеси формування фонетичних норм праслов'янської мови, виокремлення східнослов'янського і західнослов'янського мовних діалектів, становлення системи обрядових наспівів і особливостей ранньофольклорного інтонування, використання язичницької тематики й обрядової символіки. Характерною ознакою є строга обрядова регламентація текстів і наспівів, їх закріплення за певними ритуалами і часом виконання. Язичницька обрядовість ґрунтувалась на стабільності календарного циклу (зимове і літнє сонцестояння, весняне рівнодення, Івана Купала). Дотримання обрядів вимагало від їх хранителів збереження і закріплення традицій, в тому числі виконавських. Язичницькі культи (коляда, купало, замовляння, магічні закляття, ігри) водночас були ранніми формами фольклорної творчості, оскільки супроводжувались наспівами і ритуальними танцями. Становлення жанрової системи українського пісенно-обрядового фольклору тісно пов'язане з релігійними культами, віруваннями, побутом, сімейними звичаями. У лоні фольклорних жанрів (колядки, веснянки, жнивні тощо) формувались характерні ознаки ранньофольклорного стилю: строгість і простота ритмо-інтонаційної структури; вузькоамбітусний діапазон наспіву; архаїчний ладовий колорит; гетерофонічна фактура; діалогічний принцип виконання; використання різких, напружених тембрів голосів; специфічне подання звука. Виконавські прийоми відзначались відносною сталістю, що зумовлено закріпленням за фольклорними жанрами відповідних темпо-ритмічних структур, форм і мелотипів. Так, веснянкам притаманні: міфологічна образність (Дажбог, Ладо), ігровий синкретизм (наспіву, тексту, рухів), строга діатонічність мелодії, використання "гуканок" і напружених тембрів. У купальських піснях розвиваються ліричні мотиви, використовуються унісонно-гетерофонічна фактура й принцип антифонарію. Колядкам притаманні: динамічність інтонаційно-ритмічних структур, чергування сольного заспіву і хорового приспіву, використання елементів унісонно-гетерофонічне багатоголосся. Жанрам поховальних голосінь і ритуальних наспівів у формі "плачу" властиві імпровізаційна розспівність та інтонаційно-мелодичний розвиток.

Становлення пісенно-виконавських традицій тісно пов'язане з впровадженням християнства, трансформацією релігійних уявлень, появою нової тематики пісень, становленням системи фольклорних жанрів, формуванням виконавських стилів і ранніх форм багатоголосся, виникненням традиційного українського музичного

інструментарію (бубон, сопілка, пищалі, гуслі). В лоні фольклорного виконавства у процесі колективної імпровізації формувалися основи народнопісенної мелодики, ритміки, ладу, форми, виконавської стилістики.

Ранньою формою української фольклорної культури є гуртовий спів, що відбив потребу в культурній комунікації, колективному співпереживанні на основі музичного мистецтва. Водночас гуртовий спів є важливою етнопсихологічною характеристикою українського народу. Етнорегіональна специфіка гуртового співу зумовлена природно-історичними чинниками, міграційно-асиміляційними процесами, особливостями становлення локальних суспільно-господарських форм і сімейно-побутових традицій, і знаходить відбиття в різновидах співочих гуртів (чоловічий, парубочий, жіночий, дівочий, мішаний), у тематичній спрямованості репертуару, різноманітності виконавських стилів (гуцульський, закарпатський, наддніпрянський, подільський тощо). Характерними ознаками гуртового співу є тісні зв'язки з локальним мовним діалектом (говором), мовними інтонаціями, пісенною лексикою, специфікою звукоутворення (сильний, м'який або легкий звук), акустичними якостями і тембрами голосів, особливостями гуртового розспіву. Незважаючи на відмінні ознаки співочих гуртів, їх об'єднують: колективний характер та імпровізаційність виконання; наявність лідера, заспівувача, виводчика, їх функціональне розмежування. Основою фольклорного гуртового співу є вивід, що визначає особливості виконавської інтерпретації фольклорного джерела, задає емоційний тонус, темп і характер виконання. Залежно від складу гурту і жанру народної пісні використовується вивід: сопрановий, альтовий, фальцетний, теноровий, баритоновий.

Автентичний гуртовий спів поділяється на унісонний і багатоголосний. Становлення різновидів народного багатоголосся (унісонно-гетерофонічного, підголосково-поліфонічного, гомофонно-гармонічного, мішаного) тісно пов'язане з історичним розвитком і етнорегіональною специфікою пісенно-виконавських традицій. Унісонно-гетерофонічне багатоголосся притаманне ранньому фольклорному виконавству і жанрам календарно-обрядових пісень (колядкам, веснянкам, купальсько-петрівським пісням). Ранніми видами багатоголосся є: октавний, квінтовий, бурдонний види, терцеві паралелізми, властиві календарним пісням і зокрема гаївкам. Проте більшість жанрів українського пісенно-обрядового фольклору характеризується поєднанням принципів гетерофонії, октавного двоголосся, підголоскової поліфонії. Формування підголосково-поліфонічного багатоголосся припадає на XIX-XX ст. і пов'язане з жанром ліричної пісні та кристалізацією в її лоні характерних музично-стилістичних ознак: імпровізаційності, варіантного розвитку голосів, смислово-фактурного протиставлення основного наспіву і підголосків, ладової модальності, індивідуалізації пісенно-виконавської форми. Слід підкреслити, що виникнення підголосково-поліфонічного багатоголосся свідчить про високий рівень розвитку української пісенно-виконавської традиції. Найбільш розгалужене за видами є гомофонно-гармонічне багатоголосся: триголосся, терцеве двоголосся, чотириголосся, змінне багатоголосся. Під впливом аматорського музикування у фольклорному виконавстві XVII-XIX століть набуває поширення триголосся в традиції канту в сукупності ознак: підпорядкування пісенної форми композиційній будові тексту, переважання мажорного ладу, використання кварто-квінтових співвідношень акордів, автентичних кадансів.

Комплекс музично-стилістичних ознак народного багатоголосся (імпровізаційна основа розспіву, варіантний розвиток мелодії, паралелізми інтервалів і акордів, принципи співвідношення консонансів і дисонансів, специфіка голосоведення, музично-виражальних функцій грудного і фальцетного підголосків, мелодична виразність басового голосу) став основою для обробки фольклорних джерел в аматорському і професійному народному хоровому виконавстві.

Отже, становлення української пісенно-виконавської традиції є процесом взаємодії соціально-історичних, етнопсихологічних, загальнокультурних і художньо-естетичних чинників. Її провідними ознаками є: національна своєрідність, історична динамічність, канонічна сталість і водночас внутрішня змінність, етнорегіональна специфіка. Важливу роль у становленні й розвитку української пісенно-виконавської традиції відіграли музично-обрядовий фольклор і гуртовий спів, пов'язані з комплексом символічних, традиційно-умовних дій, що супроводжували певні події в життєдіяльності українців.

Третій розділ дисертаційного дослідження – **"Становлення і професіоналізація українського народного хорового мистецтва наприкінці XIX –XX столітті"** – має три підрозділи, в яких на основі історичних, культурологічних, мистецтвознавчих праць, матеріалів періодики, конкурсів, оглядів народної творчості виявлено особливості розвитку аматорського народного хорового виконавства і становлення професіональних основ народного хорового виконавства, проаналізовано професіональні народні хорові колективи в контексті розвитку української музичної культури і виконавської практики, узагальнено провідні тенденції і художньо-стильові напрями професіонального народного хорового мистецтва на сучасному етапі.

Наприкінці XIX –в першій чверті XX століття відбувається становлення аматорського народного хорового виконавства завдяки ініціативі українських музичних діячів, фольклористів, композиторів: П. Демуцького, О. Кошиця, К. Стеценка. Одним із перших аматорських хорових колективів був Охматівський народний хор, організований 1892 року П. Демуцьким. До його складу увійшли носії фольклорної традиції центрального регіону України, що зумовило особливості виконавського стилю. Специфіка художньо-сценічної діяльності колективу визначила такі характерні ознаки: поєднання в репертуарі хорових обробок українських народних пісень і вокально-хорових творів; становлення індивідуального виконавського стилю на основі фольклорної пісенної традиції; спроби відтворення в сценічних умовах хорового звучання, притаманного природному середовищу побутування пісенного фольклору. Основу репертуару складали хорові аранжування П. Демуцького, що спиралися на традицію гуртового розспіву і відзначалися глибоким відчуттям ладо-інтонаційної природи українського народного мелосу, використанням форм народного багатоголосся, різноманітної тембральної палітри співацьких голосів, створенням композиційно завершених музичних форм на основі поєднання сольного, хорового співів та музично-інструментального супроводу.

року засновано Українську республіканську капелу під керівництвом О. Кошиця, основу репертуару якої складали хорові обробки українських народних пісень М. Лисенка і К. Стеценка, хорові цикли аранжувань календарно-обрядових пісень, створені О. Кошицем. Незважаючи на те, що капела складалася із співаків-аматорів, її виконавський рівень був надзвичайно високим. Це підтверджується численними

схвальними відгуками в зарубіжній періодиці. Капела під орудою О. Кошиця стала одним із перших українських аматорських хорових колективів, що здійснював активну концертну діяльність у європейських культурних центрах –Брюсселі, Лондоні, Парижі, Празі.

У 30-х роках ХХ ст. аматорський народний хоровий рух, завдяки державному сприянню (урядові постанови про розвиток аматорського мистецтва і організацію культурних установ), набуває масовості й організованості. Проведення фестивалів і конкурсів хорової творчості, декад аматорського мистецтва сприяло становленню різноманітних народносценічних форм, зростанню рівня виконавської майстерності хорових колективів.

Слід відзначити, що в річищі аматорського народного хорового руху закладалися основи художньо-сценічної творчості професійних хорових колективів, формувалися тематична і жанрово-стильова системи репертуару, принципи обробки фольклорних джерел, багатоманітна виконавська палітра. Хорові твори П. Демуцького, О. Кошиця посіли одне з чільних місць в репертуарі не лише аматорських, а й професійних народних хорових колективів, а зібрані ними фольклорні матеріали, українські народні пісні (лірницькі, козацькі, канти тощо), систематизовані й упорядковані за тематикою і жанрами, є значним внеском в українську музичну фольклористику.

Початок ХХ ст. характеризується функціонуванням аматорського народного хорового виконавства представленого автентичними гуртами, хорами-ланками і співацькими артілями. Їх виникнення пов’язане з певними суспільно-політичними, економічними і соціокультурними процесами в країні. На основі вивчення одиничних фактів побутування цих форм у Житомирській і Чернігівській областях автор здійснив спробу узагальнити їх ознаки, а саме: склад виконавців - від трьох до дванадцяти осіб, розвиток традиції гуртового співу, відтворення етнорегіональної специфіки виконавського стилю, наявність виконавських варіантів фольклорних зразків, прагнення до тембральної різноманітності й узгодженості голосів. На основі хорів-ланок і співацьких артілей організовувались аматорські народні хорові колективи, учасники яких були носіями фольклорної пісенної традиції.

-40-і роки ХХ ст. позначені появою професійних народних хорових колективів. 1930 року створено перший в Україні театр української пісні “Жінхоранс” під керівництвом В. Верховинця. Творчу індивідуальність колективу визначали: жіночий склад, відповідна тематична і жанрова спрямованість репертуару, органічне поєднання хорового співу, народної хореографії і театральної гри, синтез фольклорної та професійної традицій. 1935 року “Жінхоранс” реорганізовано в театр народної пісні “Веселка”, до складу якого увійшли чоловіча хорова група і оркестр народних інструментів. 1940 року засновано Гуцульський ансамбль пісні і танцю під орудою Я. Барнича. Художніми засадами творчості колективу були: спирання на гуцульський пісенно-обрядовий фольклор, підкреслення локального колориту виконавських інтерпретацій шляхом використання етнічного музичного інструментарію, створення масштабних концертних програм на основі хорових, танцювальних і музично-інструментальних обробок фольклорних жанрів (серед найпопулярніших –“Аркан” і “Гуцулка на царині”). З 1937 по 1940 роки організовується цілий ряд професійних

хорових колективів: ансамбль пісні і танцю “Донбас”, ансамбль пісні і танцю “Подолянка” тощо.

Визначним явищем хорової культури ХХ ст. є діяльність Державного українського народного хору (1943), створення якого було підготовлене політикою уряду в культурній сфері, державними постановами “Про розвиток хорової справи в Україні” (1936), “Про організацію Державного українського народного хору” (1943) тощо. Узагальнивши мистецький досвід своїх попередників (аматорських і професійних хорових колективів), цей хор став своєрідним еталоном мистецького професіоналізму і національно самобутнього виконавського стилю, що сприяло появі численних наслідувань і закріпленню певного виконавського стереотипу. Новаторство творчого колективу тісно пов’язане з художніми принципами його керівника – видатного музичного діяча, хорового диригента, композитора Г. Верьовки, який очолював хор з 1943 по 1964 роки. Творчі принципи Г. Верьовки ґрунтувалися на професіональному підході до народного хорового мистецтва: конкурсний відбір виконавців і удосконалення їх майстерності, розширення репертуару і збагачення виконавської палітри шляхом поєднання мішаного хору, оркестру народних інструментів і народно-хореографічної групи, орієнтація в доборі репертуару на кращі зразки народносценічного мистецтва і професійної вокально-хорової творчості, індивідуалізація виконавського стилю (“верьовкинський стиль”). Основу репертуару складали хорові обробки українських народних пісень і вокально-хорові твори на тексти українських радянських поетів, створені Г. Верьовкою. Вони демонстрували досконале знання особливостей хорового виконавства і тембральної специфіки співацьких голосів, глибоке відчуття ладо-інтонаційної природи українського пісенного мелосу і фольклорних виконавських стилів, майстерне використання альтових і тенорових виводів, грудних і фальцетних підголосків, підголоскової поліфонії, підкреслення національного колориту шляхом використання народних музичних інструментів (ліра, бандура, най, сопілка тощо), народносценічних танців, стилізованих українських костюмів.

У творчій діяльності колективу радянського періоду були й певні відхилення від усталених творчих принципів, зумовлені участю хору в численних загальнодержавних, урядових заходах. Це позначилось на жанрово-стильовій строкатості репертуару, особливостях виконання. Проте діяльність Державного українського народного хору відіграла важливу роль у формуванні професійних основ українського народного хорового виконавства і в розвитку народносценічних форм на основі українського музично-пісенного фольклору. В лоні колективу відбувалося становлення народної хорової освіти і науково-педагогічних засад керівництва народними хоровими колективами, виховання плеяди талановитих виконавців (Н. Бочарова, Н. Красноніс, П. Федоренко).

Розвиток народного хорового виконавства у 80-90-х роках ХХ ст. тісно пов’язаний з новою державною політикою у сфері культури і мистецтва, реалізацією міжнародних програм культурного розвитку, діяльністю “Української асоціації майстрів народної творчості”, численних центрів національних культур, фольклорно-етнографічних і мистецьких центрів як осередків відродження, збереження і культивування музично-пісенних традицій, а також з проведенням міжнародних і всеукраїнських фестивалів вокально-хорового мистецтва (Всеукраїнський фестиваль-

конкурс ім. П. Демуцького, хорові фестивалі-конкурси ім. М. Лисенка, О. Кошиця, фестиваль вокально-хорового мистецтва “Калиновий світ”, фестиваль колективів хорового виконавства “Чорнобаївський заспів”, міжнародний фестиваль “Калинове літо на Дніпрі” та ін.). У концертних і конкурсних програмах чільне місце посідає пісенно-танцювальний фольклор, різноманітний за жанрами і виконавськими інтерпретаціями.

Важливого значення мало видання антологій українського народного хорового виконавства (“Пісня над Карпатами” І. Хланти (1994), “З піснею через світ” О. Кошиця (1998), “Хорове виконавство України” (2004) та наукових досліджень з фольклорної регіоналістики (В. Гошовського, С. Грици, А. Іваницького, Є. Єфремова, Л. Єфремової, тощо).

Характеризуючи народне хорове мистецтво цього періоду, слід вказати на тенденцію до розширення сфери його функціонування (концертна естрада, театр), залучення сучасних українських композиторів (вокально-хорової, оперної творчості В. Алжнєва, Г. Гаврилець, Л. Дичко, Л. Грабовського, В. Зубицького, Є. Станковича), становлення в його лоні експериментальної форми, нових художньо-структурних типів (театр народної музики, пісні і танцю, театр танцю, фольклорний гурт, тощо), синтезу мистецтв (хоровий спів, народна хореографія, інструментальна музика, театрально-акторське мистецтво), розширення жанрово-стильової палітри репертуару (тематичні концертні програми, музично-театральні проекти, літературно-музичні композиції, оперні твори, вокально-хореографічні композиції, театралізовані дійства тощо), оновлення музично-виконавської стилістики.

Творчість провідних професіональних народних хорових колективів, зокрема Національного заслуженого академічного українського народного хору ім. Г. Верьовки, Черкаського державного народного хору, Закарпатського народного хору, Буковинського ансамблю пісні і танцю, Поліського ансамблю пісні і танцю “Льонок” тощо, відбиває етнорегіональну і художньо-стильову багатоманітність українського народного хорового мистецтва. Яскравим прикладом є Закарпатський народний хор (худ. керівник М. Вігула), своєрідність виконавського стилю якого зумовлена багатьма ознаками: перевага акапельної форми виконання, спирання на академічну традицію виконання, відтворення західноукраїнського мовного діалекту, використання специфічних тембрів музичних інструментів (дримба, трембіта, най). Виконавський стиль Буковинського ансамблю пісні і танцю (худ. керівник А. Кушніренко) ґрунтується на ладо-інтонаційних особливостях буковинського фольклорного мелосу, що сформувався на основі симбіозу молдавської, угорської, румунської, української пісенних традицій. У концертних програмах ансамблю (“Народні обряди і звичаї Буковини”, “Музика, пісні і танці наших предків”), у театралізованих діях (“Вечір у буковинському селі”, “Щедрий вечір, добрий вечір”), у вокально-хореографічній сюїті “Буковинська весна” широко використовуються автентичні буковинські наспіви та інструментальні мелодії, різножанрові народносценічні танці. Виконавський стиль ансамблю пісні і танцю “Льонок” демонструє особливості поліського співу з характерним розспівом голосів, низькими тембрами жіночих голосів і багатством мелодичної орнаментики.

Індивідуалізація виконавських стилів народних хорових колективів безпосередньо пов’язана із становленням творчих методів хорових диригентів –А. Авдієвського, М. Вігули, А. Кушніренка, М. Попенка, І. Сльоти, С. Павлюченка, О.

Шпачинського –що ґрунтуються на художніх принципах їх попередників –Я. Барнича, Г. Верьовки, В. Верховинця, П. Демуцького.

Інноваційні ознаки народного хорового мистецтва виявляються у творчості театру танцю "Калина", театру української музики, пісні і танцю "Зоряни", фольклорного гурту "ДахаБраха", ансамблю пісні і танцю "Сіверські клейноди", що характеризується пошуками нових жанрів і форм мистецького синтезу, тенденцією до театралізації хорового співу, використанням сучасної сценографії. Так, у репертуарі ансамблю пісні і танцю "Сіверські клейноди" (худ. керівник С. Вовк) провідне місце посідають театралізовані дійства ("На Йвана Купала", "Вертеп", "Сє повєсти Соврємєных лет"), в яких народні музично-обрядові традиції Чернігівщини органічно поєднуються з сучасними музичними ритмами, тембрами, гармонічними сполученнями. Специфіка виконавського стилю театру "Калина" (худ. керівник В. Козаченко) зумовлена синтезом хорового співу народної та академічної традицій, народно-хореографічного і театрального мистецтв. Це виявилось в концертній програмі "Золоте перевесло", драматургічно-композиційні особливості якої ґрунтуються на українському календарно-обрядовому та родинно-побутовому фольклорі. Поряд із вокально-хоровими творами, в репертуарі представлені хореографічні композиції, створені на основі гуцульських, лемківських, буковинських танців, а також опера–гопак "Карась та Султан (за мотивами народно-побутової опери "Запорожець за Дунаєм" С. Гулака-Артемовського). Характерною ознакою творчості театру "Берегиня" (худ. керівник М. Буравський) є поєднання хорового співу, музично-інструментального, народно-хореографічного і театрально-обрядового мистецтв. Локальний колорит виконавських інтерпретацій підкреслюється добором музичного інструментарію (цимбали, сопілка, козо бас, ліра, бугай, бубон, тулумбас тощо) та сценічних костюмів, стилізованих під етнографічні костюми Київської та Полтавської областей. Концертні програми колективу ("Українські вечорниці", "Щедрий вечір", "Весілля") репрезентують автентичні зразки українського обрядового фольклору, жанри історичних і козацьких пісень. Виконавський стиль спирається на пісенну традицію центрального регіону. Художні принципи фольклорного гурту "ДахаБраха" (худ. керівник В.Троїцький) сформувались під впливом східної філософії, духовних орієнтирів і цінностей буддійської культури, своєрідно поєднаних з філософсько-культурними надбаннями українського народу. Це визначило творчу концепцію як синтез жанрово-стильових систем сучасного і ритуально-обрядового театрів, де українська фольклорна традиція своєрідно поєднується з інонаціональними культурними традиціями. Театрально-музичні постановки "Камяне коло" і "В пошуках втраченого часу" створені у співпраці з професіональними хоровими колективами – фольклорними гуртами "Древо" (худ. керівник Є. Єфремов), "Божичі" (худ. керівник І. Фетісов), "Кралиця" (худ. керівник І. Синельников).

Результати здійсненого наукового дослідження дозволили дійти таких **висновків:**

1. Народне хорове виконавство є мистецьким феноменом, що має історико-художні форми, національно-стильову визначеність і виявляє свою специфіку в багатоманітній художньо-сценічній діяльності, виконавських інтерпретаціях на основі музичного фольклору та у відповідній виконавській стилістиці. Його художні й національні особливості зумовлені народною виконавською манерою, що ґрунтується

на етнорегіональних пісенно-виконавських традиціях і ладо-інтонаційних особливостях українського фольклорного мелосу, тісних зв'язках з мовними діалектами (лексикою, орфоепією), характерними особливостями звукоутворення, на використанні тембрів "народних" голосів. Класифікація народного хорового виконавства дозволила виділити основні історико-художні форми: професійну, аматорську й експериментальну, представлені основними художньо-структурними типами народних хорових колективів: народний хор, ансамбль пісні і танцю, театр пісні і танцю, фольклорний ансамбль (гурт), що мають характерні ознаки і під впливом певних художньо-естетичних чинників здатні трансформуватися. Мистецький професіоналізм народного хорового колективу визначається відповідністю його творчості певним критеріям, а саме: наявність джерела фінансування, вивчення й відтворення національних пісенних традицій; професійний підхід до формування репертуару та виконавських інтерпретацій, багатоманітність тематичної і жанрово-стильової палітри репертуару, достатньо високий рівень виконавської майстерності, постійне удосконалення музично-теоретичного знання і навичок хорового співу, прагнення до індивідуалізації виконавського стилю. Ці ознаки знаходять найповніше втілення у професіональному народному хорі, що, завдяки народній виконавській манері, синтезу хорового співу, народно-хореографічного й музично-інструментального мистецтв, різноманітності тематичної і жанрово-стильової палітри репертуару, багатству тембральних відтінків і музично-стилістичних засобів, використанню традиційних українських костюмів, атрибутів, музичного інструментарію, є характерним виявом української хорової культури.

2. Культурно-історичні витоки українського народного хорового виконавства глибоко закорінені у фольклорному середовищі, в лоні якого відбувалися зародження і розвиток народного багатоголосся та етнорегіональних пісенно-виконавських традицій. Важливу роль у цьому процесі відіграв пісенно-обрядовий фольклор в сукупності календарних і родинно-побутових жанрів. Взаємодія фольклорних жанрів, традиції гуртового співу і природного локального середовища мали вплив на формування своєрідної виконавської стилістики, що відзначається імпровізаційністю виконання, побутуванням локальних варіантів гуртового розспіву, специфікою звукоутворення, художньо-виражальною функцією тембрів співацьких голосів, синкретизмом наспіву, тексту, танцювальних рухів. Історичний розвиток хорового виконавства пов'язаний з утворенням хорів-ланок і співацьких артілей, які спиралися на етнорегіональні традиції гуртового розспіву, що й підготувало грант для сценічно-виконавської практики та розвитку аматорського народного хорового виконавства.

3. Становлення аматорського народного хорового виконавства припадає на кінець XIX –початок XX ст. і пов'язане з формуванням художньо-організаційних засад сценічно-виконавської діяльності, утворенням художньо-структурних типів народних хорових колективів (народний хор, ансамбль пісні і танцю, театр пісні і танцю), становленням принципів обробки і сценічної інтерпретації фольклорних джерел та формуванням на цій основі репертуару і виконавської стилістики. Культурно-просвітницька і фольклорно-етнографічна діяльність аматорських колективів, заснування на їх основі студій як музично-освітніх осередків, активна гастрольна діяльність як в Україні, так і за її межами, мали важливе значення для розвитку і професіоналізації українського народного хорового виконавства.

4. На становлення і розвиток професійного народного хорового виконавства мали вплив суспільно-політичні й соціокультурні чинники. Позитивну роль відіграли державне сприяння розвитку народної хорової справи і створення її інституціональної сфери. Водночас підпорядкування мистецтва державній політиці й ідеологічним догмам зумовило поширення відповідної тематики, численних стилізацій, художньо невибагливих зразків фольклоризму. Незважаючи на ці недоліки, ранні професійні народні хорові колективи демонстрували певний рівень виконавської майстерності, прагнення до стильової своєрідності на основі відтворення етнорегіональних пісенно-виконавських традицій, збагачення виконавської палітри засобами театральної гри, народної хореографії, художньо-поетичного мистецтва, а також поглиблення національного, локального колориту шляхом використання етнічних костюмів і музичного інструментарію. Поряд із цим у процесі професіоналізації народного хорового мистецтва закладалися підвалини етнохореознавства (праці В. Верховинця).

5. Визначним явищем національної хорової культури ХХ ст. є діяльність Державного українського народного хору, очолюваного Г. Верьовкою. Провідними художньо-естетичними засадами його творчості були: спирання на український музичний фольклор і пісенну традицію центрального регіону; органічний синтез хорового співу, народно-хореографічного і музично-інструментального мистецтв; багатомантіність жанрово-стильової палітри репертуару; індивідуалізація виконавського стилю. Поєднання у складі колективу мішаного хору, оркестру народних інструментів і хореографічної групи сприяло розширенню його виконавських можливостей. Основу репертуару складали хорові обробки й аранжування українських народних багатоголосних пісень, вокально-хорові твори українських композиторів, масштабні хорові композиції на тексти українських радянських поетів, музично-інструментальні сюїти на основі народних танців, вокально-хореографічні композиції, народносценічні танці з елементами театралізації, що засвідчує виконавську майстерність артистів. Творчі здобутки Державного українського народного хору тісно пов’язані з художніми принципами Г. Верьовки, що ґрунтувались на: усвідомленні важливої культурно-просвітницької місії народного хорового мистецтва і прагненні до його естетизації; фаховому підході до організації художньо-сценічної діяльності, доборі співаків і репертуару; створенні оригінального виконавського стилю, що мав численні наслідування в українській хоровій культурі другої половини ХХ століття. Отже, творчість Державного українського народного хору під орудою Г. Верьовки відіграла важливу роль в утвердженні професійних основ і національної самобутності українського народного хорового виконавства, в розвитку вокально-хорової і музично-інструментальної творчості, сценічної практики, професіоналізації хорової освіти і становленні національної хорової школи. Систематична концертна діяльність колективу сприяла популяризації кращих досягнень української музичної культури, залученню їх до загальноєвропейського культурного процесу.

6. Важливим етапом у розвитку професійного народного хорового виконавства є 80-90-і роки ХХ ст. Функціонування мистецтва в нових соціокультурних умовах мало свої характерні ознаки: поява експериментальних форм і нових художньо-структурних типів; оновлення пісенно-виконавських традицій, розширення тематичної і жанрово-стильової палітри репертуару; створення оригінальних художньо-сценічних інтерпретацій фольклорних зразків і композиторських творів.

7. Професійне народне хорове виконавство кінця XX –початку XXI століття відзначається художньою і національною специфікою, що зумовлена співіснуванням різноманітних художньо-стильових напрямів: традиційного, пов'язаного з естетикою народного хорового виконавства першої половини XX ст. й притаманного творчості Національного заслуженого академічного українського народного хору імені Г. Верьовки, Черкаського народного хору, Закарпатського народного хору, Буковинського ансамблю пісні і танцю тощо; інноваційного, позначеного тяжінням до "професійної реконструкції" автентики (фольклорні гурти "Древо", "Кралиця", "Божичі") або до нових сценічно-виконавських форм на основі синтезу виконавських традицій; художньо-стилістичних систем музичного фольклору, джазу, естради тощо (театр українського танцю "Калина", ансамбль пісні і танцю "Сіверські клейноди", етно-хаус гурт "ДахаБраха").

Таким чином, досліджувана доба (кінець XIX - XX століття) є важливим етапом, на якому відбувається перехід від гуртового співу до аматорського народного хорового виконавства і сценічної практики, а далі - до професійного народного хорового виконавства, позначеного національною своєрідністю, багатоманітністю форм, художньо-структурних типів, виконавських стилів, різноманітністю тематичної, жанрово-стильової палітри репертуару, розвитком пісенно-виконавських традицій, створенням художньо значущих виконавських інтерпретацій, виконавським професіоналізмом. У процесі професіоналізації народного хорового виконавства відбувалося формування теоретичних засад етномистецтвознавства і хорової освіти як фундаменту для створення національної хорової школи. Все це дало вагомі підстави стверджувати про генераційні можливості народного хорового мистецтва і його важливу роль у розвитку української музичної культури.

Дисертаційне дослідження не претендує на вичерпність і окреслює перспективні напрями наукової розробки з комплексу питань: історичної реконструкції окремих культурно-мистецьких явищ української хорової культури, різних форм функціонування фольклорного і аматорського народного хорового виконавства, взаємодії та взаємовпливів пісенно-виконавських традицій різних народів тощо.

Основні положення дисертації викладено в публікаціях:

1. Скопцова О.М. Аспектний аналіз народного гуртового співу // Вісник КНУКіМ: Зб. Наук. прац. /Київський національний університет культури і мистецтв. – К.: Видавництво центр "КНУКіМ", 2001. –Вип. 5. –С. 107 –. –Серія "Мистецтвознавство".

2. Скопцова О.М., Рубаха О.О. Народно-хорове виконавство в контексті сучасної української культури //Вісник КНУКіМ: Зб. Наук. прац. /Київський національний університет культури і мистецтв. –К.: Видавництво центр "КНУКіМ", 2003. –Вип. 8. – С. 102 –. –Серія "Мистецтвознавство".

3. Скопцова О.М. Наукове осмислення українського народнопісенного виконавства // Культура і мистецтво у сучасному світі: Наукові записки КНУКіМ. Випуск 6 /Київський національний університет. –К., 2005. –С. 233 –.

4. Скопцова О.М. Народне багатоголосся як стильова ознака фольклорного виконавства // Вісник КНУКіМ: Зб. наук. праць. –Вип. 12 / Київський національний університет культури і мистецтв. –К., 2005. –Серія „Мистецтвознавство". – С. 133 –.

АНОТАЦІЯ

Скопцова О.М. Становлення та особливості розвитку народного хорового виконавства в Україні /кінець XIX –XX століття/. –Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства зі спеціальності 17.00.01 –теорія та історія культури. –Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, 2005.

Дисертація присвячена дослідженню народного хорового мистецтва в контексті історичних і соціокультурних процесів в Україні.

У дисертації розкрито особливості і національні стилістичні ознаки народного хорового виконавства, запропоновано його класифікацію за формами і художньо-структурними типами, розроблено критерії виконавського професіоналізму, узагальнено характерні ознаки народного хору, ансамблю пісні і танцю, театру пісні і танцю, фольклорного ансамблю, виявлено особливості народної виконавської манери як важливої складової народного хорового мистецтва, уточнено основні поняття і терміни.

У роботі виявлено культурно-історичні витоки народного хорового виконавства, проаналізовано діяльність аматорських народних хорових колективів як передумови становлення професійного народного хорового мистецтва, узагальнено мистецький досвід ранніх професійних хорових колективів і зокрема Державного українського народного хору, визначено роль Г. Верьовки у розвитку професійного народного хорового мистецтва.

Здійснено аналіз творчості професійних народних хорових колективів у загальному контексті розвитку української хорової культури і композиторської творчості другої половини XX ст., виявлено провідні тенденції розвитку народного хорового мистецтва на початку XXI століття.

Ключові слова: народне хорове виконавство, етнорегіональна пісенно-виконавська традиція, народний хор, ансамбль пісні і танцю, театр пісні і танцю, фольклорний гурт, професіоналізація, художньо-сценічна діяльність.

АННОТАЦИЯ

Скопцова Е.М. Становление и особенности развития народного хорового исполнительства в Украине /конец XIX –XX столетие/. –Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности 17.00.01 –теория и история культуры. –Киевский национальный университет культуры и искусств, Киев, 2005.

Диссертация посвящена исследованию народного хорового исполнительства в контексте исторических и социокультурных процессов в Украине.

В диссертации раскрыты особенности и национальные стилистические черты украинского народного хорового искусства, выделены его основные формы и художественно-структурные типы, разработаны критерии исполнительского профессионализма, охарактеризованы особенности народного хора, ансамбля песни и танца, театра песни и танца, фольклорного ансамбля, раскрыты особенности народной исполнительской манеры как важной составляющей народного хорового искусства, уточнены основные понятия и термины.

На основе систематизации и обобщения сведений о культурно-исторических истоках народного хорового исполнительства раскрыты особенности становления этнорегиональных песенно-исполнительских традиций в тесном взаимодействии с украинском музыкальным фольклором, народным исполнительством и формами многоголосия.

Исследуемый период характеризуется переходом от фольклорного к аматорскому народному хоровому исполнительству и сценической практике, а далее-к профессиональному народному хоровому искусству в его многообразных художественно-стилевых проявлениях.

Качественно новый уровень профессиональной народной хоровой культуры демонстрирует творчество Государственного украинского народного хора под руководством Г. Веревки. Воплощенные им художественные принципы содействовали утверждению профессиональных основ и национальных стилистических черт украинского народного хорового исполнительства, развитию жанров вокально-хорового творчества, становлению профессионального хорового образования и научно-практических основ хорового дирижирования, формированию украинской хоровой школы.

В диссертации проанализирована деятельность профессиональных народных хоровых коллективов периода 80-90-х годов XX ст. в социокультурном контексте. Особо следует отметить возрождение профессионального интереса композиторов к сфере народного хорового исполнительства. Определяющими чертами профессионального народного хорового искусства являются: появление экспериментальных форм и новых художественно-структурных типов; развитие песенно-исполнительских традиций, расширение тематической и жанрово-стилевой палитры репертуара, становление творческих методов хоровых дирижеров, создание оригинальных художественно-сценических интерпретаций фольклорных образцов и композиторских произведений.

В работе исследуются современные художественно-стилевые направления профессионального народного хорового искусства, соответствующие его художественной и национальной специфике.

В диссертации подчеркивается необходимость дальнейшего исследования художественных явлений украинской хоровой культуры, разнообразных форм функционирования фольклорного и аматорского народного хорового исполнительства, взаимодействия и взаимовлияния песенно-исполнительских традиций разных народов.

Ключевые слова: народное хоровое исполнительство, этнорегиональная песенно-исполнительская традиция, народный хор, ансамбль песни и танца, театр песни и танца, фольклорный ансамбль, профессионализация, художественно-сценическая деятельность.

ANNOTATION

Skoptsova O. M. Appearance and development of folk chorus performance in Ukraine / the end of the XIX - XX century /. - Manuscript.

A dissertation for a scientific degree of the Candidate of Art on the speciality 17.00.01 –Theory and History of Culture. –Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, 2005/

The dissertation is dedicated to research of the problem of folk chorus art in the context of historical and social cultural processes in Ukraine.

In this dissertation peculiarities and national stylistic features of folk chorus performance are revealed, its classification according to the forms and art-structural types are proposed, criterions of professionalism of performance and embodiment of them in creative work of professional folk chorus are elaborated, typical features of ensemble of song and dance, theatre of song and dance and folk-lore ensemble are generalized, peculiarities of folk performance manner as an important part of folk chorus art are revealed, basic ideas and terms are defined more precisely.

In this work historical-artistic sources of folk chorus performance are brought to light, activity of amateur folk chorus collective bodies as a premise of appearance of professional folk chorus art are analysed, artistic experience of the early professional chorus collective bodies and State Ukrainian folk chorus is generalized, the part of G. Viriovka in development of the professional folk chorus art is defined.

Analysis of creative work of the professional folk chorus collective bodies in general context of development of Ukrainian chorus culture and composing in the second part of the 20 century is made, leading tendencies of development of folk chorus art of the beginning of the 21 century are brought to light.

Key words: folk chorus performance, ethnic-regional tradition of song performance, folk chorus, ensemble of song and dance, theatre of song and dance, folk-lore collective body, professionalisation, artistic-scenic activity.